

ZDENKO RADELIĆ*

HRVATSKA I SLOVENIJA U SFRJ: SLIČNOSTI I RAZLIKE

Autor naglašava nekoliko sličnosti i razlika između položaja Hrvatske i Slovenije u SFRJ koje su utjecale na odnose tih republika sa savezним tijelima, kao i na odnose s najvećom republikom Srbijom te Srbima, a koji su se često postavljali kao zaštitnici zajedničke države i jače uloge centralnih tijela. Prijedlozi kako riješiti temeljna pitanja uređenja Jugoslavije, napose odnos republika prema savezним tijelima i uloge nacije, razlikovali su se često i u ovisnosti o nacionalnoj i republičkoj pripadnosti te dovodili do brojnih kriza u međusobnim odnosima. Hrvatska i Slovenija su činile blok razvijenih republika suprotstavljenih centralizmu i unitarizmu.

Ključne riječi: Jugoslavija, Hrvatska, Slovenija, Komunistička partija Jugoslavije

Hrvatska i Slovenija u Jugoslaviji

Jugoslavija je trebala zadovoljiti težnje za većom nacionalnom sigurnosti, gospodarskim napretkom i za kulturnom povezanosti nacija koje su se u tu državu ujedinile 1918. godine. U Hrvata su uskoro prevladavale ideje što samostalnije hrvatske autonomije u sklopu Jugoslavije ili, pak, neovisne hrvatske države. Posebnost Hrvatske u odnosu na Sloveniju proizlazila je iz činjenice da su granični dijelovi Hrvatske prema Bosni i Hercegovini i Srbiji bili znatnim dijelom naseljeni srpskim stanovništvom. Također je postojao pritisak unitarista prema posebnosti hrvatskog jezika. Jezično odvojeni od hrvatsko-srpskog prostora i nacionalno homogeni Slovenci nisu imali razlog za strah od teritorijalnih pretenzija od ostalih južnoslavenskih naroda, kao ni od gubitka posebnosti svoga jezika. Zapravo, temeljne razlike između Hrvatske i Slovenije leže u geografskom položaju, nacionalnoj strukturi stanovništva, jeziku, kulturi, povijesnom razvoju i gospodarskoj razvijenosti.

Drugi svjetski rat i njegove posljedice

Ustaše su iskoristili njemačka i talijanska imperijalistička osvajanja i proglasili Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH), koji su mnogi Hrvati doživjeli kao državni okvir za rješenje nacionalnoga pitanja. Na temelju načela kolektivne krivice Srbi, koje su smatrali glavnim neprijateljem hrvatske države, Romi i Židovi bili su izloženi masovnim progonima i uništenju. Za razliku od Hrvata, koji su dobili svoju državu, Slovenija je razbijanjem Jugoslavije nestala s karata njenih osvajača, a Slovenci su se suočili s mogućnošću da nestanu kao narod.

U Hrvatskoj su represija prema manjinama, drastične mjere protiv nepoštivanja države, nacionalna ugroženost Hrvata na područjima pod talijanskom državom, kao i protivljenje Srba hrvatskoj državi i težnja za obnovom Jugoslavije, bili razlozi nezadovoljstva na temelju kojeg su komunisti okupljali stanovništvo u borbi za obnovu Jugoslavije kao federacije republika, za nacionalnu ravnopravnost i socijalnu pravdu, skrivajući revolucionarne namjere. Za razvoj partizanskog pokreta posebno je bitna nacionalna ugroženost.

* dr. sc., znanstveni savjetnik, Hrvatski institut za p
lic.com

Opatička ulica 10, 10000 Zagreb, zdenko@rade-

Krajem 1941. Srbi su činili 85 % pripadnika partizanskog pokreta u Hrvatskoj, da bi na kraju rata Hrvata bilo 61 %, a Srba 28 %. Pri tome je važno naglasiti da su Srbi činili 14,5 % stanovništva 1948. Za razliku od Hrvatske, nacionalna struktura slovenskih partizana bila je gotovo monolitna. Dok je nacionalna ugroženost najvažniji motivacijski čimbenik za cijelu Sloveniju, u Hrvatskoj je imala jak mobilizacijski učinak najviše među Srbima, a među Hrvatima uglavnom na područjima koja su Talijani anektirali ili u dijelovima NDH koji su bili pod okupacijom talijanske vojske. Osim toga, za razliku od Hrvatske, u Sloveniji nije bilo mnogo protivnika obnove Jugoslavije, ali, istodobno, ni veliki broj onih koji su se borili za Kraljevinu Jugoslaviju, kao što je to bio slučaj među hrvatskim i bosansko-hercegovačkim Srbima. Po ne baš preciznim podacima 1945. godine NDH, dakle otprilike Hrvatska i Bosna i Hercegovina, imala je oko 170.000 vojnika, a Narodnooslobodilačka vojska (NOV) Hrvatske od 150.000 do 200.000. U Sloveniji je NOV na kraju rata imala oko 30.000 vojnika, dok je Slovensko domobranstvo, kao najjači izraz protupartizanskih snaga, imalo oko 11.000 vojnika.¹ Tim podacima trebalo bi dodati i one koji su bili mobilizirani ranije i još 1945. ostali u njemačkoj, talijanskoj i mađarskoj vojsci.

Što se tiče poslijeratnih smaknuća pripadnika protupartizanskih vojski, prema procjenama broj ubijenih na hrvatskoj proturevolucionarnoj strani bio je puno veći: Slovenaca je pobijeno oko 10.000, a Hrvata oko 50.000, iako taj broj uključuje i one iz Bosne i Hercegovine i muslimane. Jasno je da je veći broj stradalih poražene vojske na hrvatskoj strani pokazatelj ne samo revolucionarne odlučnosti KPJ, nego i njen odnos prema separatizmu.²

Gerilske i protudržavne djelatnosti u Hrvatskoj bile su nakon rata razgranatije nego u Sloveniji. U Hrvatskoj je bilo oko 200 skupina, a u Sloveniji 35. No, dok su slovenske antikomunističke križarske skupine razmišljale o obnovi Kraljevine Jugoslavije, hrvatskim protukomunističkim skupinama, uz rijetke iznimke, nijedna Jugoslavija nije padala na pamet.³

Komunističkoj partiji Jugoslavije (KPJ) je u osvajanju vlasti u Hrvatskoj, barem dugoročno, glavna prepreka bila Hrvatska seljačka stranka (HSS). Pristaše HSS su bili potencijal za omasovljenje partizana, ali i prepreka uspostavi diktature KPJ. Zbog toga je KPJ pokrenuo dvostruki proces: privlačenje haesesovaca u partizane, ali i istodobno razbijanje HSS-a. Dolomitska izjava u Sloveniji u proljeće 1943. i nametanje diktature KPJ u Narodnooslobodilačkom pokretu (NOP) može se usporediti sa sudbinom Božidara Magovca i Augustina Košutića, predstavnika HSS-a. Magovac je nastojao, iako mimo želje vodstva stranke, izboriti se za ravnopravne odnose HSS-a i KPJ. Zato je smijenjen sa svih dužnosti u NOP-u i osuđen na zatvor. No, umjesto njega, njegovi su prokomunistički suradnici odigrali ulogu podređenog partnera, a zapravo seljačke sekcije KPJ. Ta nova Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS), dijelom popunjena komunistima i pod njihovim vodstvom, trebala je biti zamjena za HSS i potvrda da postoji višestranačje. Međutim, HRSS nije zastupao posebne stranačke interese, a kamoli suprotstavljao se KPJ. Djelovao je unutar Narodne fronte (NF) i bio angažiran u izborima za jugoslavensku Skupštinu i za hrvatski Sabor. Od drugih utjecajnijih stranaka, Samostalna demokratska stranka, koja je većinom djelovala među hrvatskim Srbima, se rasula, a mnogi članovi, prema svemu sudeći, postali su članovi KPJ.

Slovenske građanske stranke koje su za razliku od komunista nastojale svojom pasiv-

1 *Enciklopedija Slovenije*, str. 324; Guštin, *Slovenska partizanska vojska*, str. 98; *Slovenska novejša zgodovina*, str. 837; Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, str. 34.

2 *Slovenska novejša zgodovina*, str. 836–839; Žerjavič, *Opsesije i megalomanije*, str. 77.

3 Čoh, *Za svobodu, kralja in domovino*; Radelić, *Križari – gerila u Hrvatskoj*.

nošću pridonijeti smirivanju prilika i ne provocirati okupatora, nisu nakon 1945. obnovile svoje djelovanje. Uloga slovenskih kršćanskih socijalista i Sokola, koji su ostali do kraja uz KPJ, napose Edvarda Kocbeka, mogla bi se usporediti s Magovcem i HRSS. I Magovac i Kocbek bili su utjecajni partizani koji su proizašli iz građanskih stranaka, a koji nisu pristupili KPJ i koji nisu djelovali po njegovim direktivama. No, razlika je u tome da je Magovac, koji je nije htio da se HSS utopi u Narodnoj fronti pod vodstvom KPJ, osuđen na šest godina zatvora.

Za razliku od Hrvata, Slovenci nisu imali predstavnika u vladi Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) koji bi zauzimao visoku političku dužnost u predratnim vremenima, kao što je to bio slučaj sa Ivanom Šubašićem i Jurajem Šutejem, pripadnicima HSS-a koji su bili članovi vlade DFJ. Nakon ostavki i nakon što je KPJ na izborima 1945. potvrdila svoju vlast, od saveznika su se pretvorili u neprijatelje. Isto tako, u Sloveniji nije bilo opozicijskih novina poput Narodnog glasa. U Hrvatskoj su visoki dužnosnici HSS-a bili žrtve progona poput Augustina Košutića, potpredsjednika HSS-a, koji je bio u pritvoru od listopada 1944. do rujna 1946., Bariše Smoljana i Tome Jančikovića.

Još jedna razlika koja govori u prilog tezi da je u Sloveniji politički život neposredno nakon rata bio monolitniji od onoga u Hrvatskoj: Andrija Hebrang bio je najutjecajniji hrvatski komunist, a razišao se s Titom. Možda su uzrok Hebrangovog pada bili umjereniji politički stavovi i zalaganje za poštivanje posebnih hrvatskih prilika (tiskovna agencija, zamjena kune, radnički povjerenici, petogodišnji plan). Nakon što je povremeno naglašavao nužnost umjerenijeg puta i neke hrvatske posebnosti, na kraju je stradao zbog apsurdnih optužbi da je bio ustaški suradnik. U vodstvu slovenskih komunista nije bilo takvog slučaja.

Sporovi oko nacionalnog pitanja

Komunistička Jugoslavija je po Ustavu bila federacija, ali na početku je bila centralistička država. Pravo na samoopredjeljenje, uključujući pravo na odcjepljenje i suverenost, pretvorene su u fraze. Partijska načela demokratskog centralizma negirala su državna načela federalizma, a republike svedene na izvršne organe centralne vlasti, odnosno komunističkog vodstva.⁴

Pobjeda partizanskog pokreta 1945. ostvarena je prije svega na temelju rješavanja nacionalnog pitanja i federalističkih ideja, iako je federalizam, barem u početku, bio samo formalni okvir koji je trebao zadovoljiti težnje naroda koji su imali jaku nacionalnu samosvijest. Međutim, jugoslavenstvo, koje je usklađeno ne samo s općim internacionalnim idejama, nego i s ideologijom klasne solidarnosti, bilo je prihvatljivije usmjerenje od svakog nacionalnog ekskluzivizma. Štoviše, potiskivanje iskazivanja nacionalne pripadnosti bilo je učinkovitije nego u Kraljevini Jugoslaviji.⁵

Vlast je nastojala spriječiti svako jače isticanje nacionalnih posebnosti u nastojanju da se učvrsti zajednička država. Marginalizirala je ili progonila one koji su inzistirali na iskazivanju nacionalnih posebnosti, napose onih s tradicionalnim i vjerskim obilježjima. Zapravo se i u komunističkoj Jugoslaviji nastavio sraz između unitarističkih i nacionalno-federalističkih snaga, koje su se iskristalizirale kao dva radikalno suprotstavljena pola. Primjerice, politika jezičnog jedinstva obuhvatila je Crnogorce, Hrvate, Muslimane i Srbe, dok su Makedonci i Slovenci, narodi izvan hrvatsko-srpskog jezičnog kruga, ostali izvan tih pokušaja. Međutim, u jezičnoj politici logikom većine i zemljopisnog središta savezne administracije, nametao se srpski jezični standard kao kralježnica zajedniš-

4 Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 226; Vodušek-Starič, *Prevzem oblasti 1944-1946*, str. 200.

5 Đilas, *Osporena zemlja*, str. 230, 236; Tuđman, *Usudbene povjestice*, str. 204.

tva naroda sličnih jezika. Takva su nastojanja mnogi Hrvati, koji su jezik držali bitnom odrednicom nacionalne individualnosti, doživljavali kao ugrožavanje svoga nacionalnog identiteta.⁶ Može se reći da je hrvatskosrpski ili srpskohrvatski jezik bio dogma jedinstva. Nepoželjno je bilo govoriti o posebnom hrvatskom ili srpskom jeziku. Međutim, i Slovenci su izražavali nezadovoljstvo zbog potpunog zanemarivanja slovenskog jezika u federalnim institucijama i masovnim medijima. Na saveznoj razini i u komunikaciji s ostalim republikama upotrebljavali su «kranjsku varijantu srbohrvaščine» što ih je stavljalo u neravnopravan položaj u međusobnoj komunikaciji. Poznat je brzodav iz 1946. s kojim je iz savezne vlade upućen slovenskoj vladi upozorenje da depeše ne šalje na slovenskom jeziku.⁷ Dakle, slovenski jezik je bio isključen iz upotrebe na saveznoj razini, ali nije bio ugrožen kao poseban jezik, kao što je to bio, prema ocjeni mnogih hrvatskih jezikoslovaca, hrvatski.

Prve javne kritike ideje o jugoslavenskoj naciji javile su se u Sloveniji početkom 1950-ih, u vrijeme kad su se na nov način obnovile stare ideje o jugoslavenskomu narodu, koje su se čak i Josipu Brozu Titu učinile kao dobro rješenje za budućnost Jugoslavije.⁸ Slovenci su najglasnije protestirali protiv tendencija unitarizacije, ali ne samo u pitanju kulture i jezika, nego i u gospodarstvu. Hrvatsko komunističko vodstvo u fazi gorljivog obračuna s «reakcijom», nije ni pomišljalo da bi otvorilo pitanje međunacionalnih odnosa, napose oko pitanje specifičnosti hrvatskog jezika, jer bi to, pretpostavljam, bilo osuđeno kao hrvatski nacionalizam i ustaštvo.

Kao što je već rečeno, povremene „izlete u jugoslavenstvo“ dopuštao si je i sam Tito. Tako je 1952. izjavio inozemnim novinarima da bi volio doživjeti dan kada će «naših pet naroda» postati jedna jugoslavenska nacija.⁹ Za sarajevsko Oslobođenje rekao je da se nada da će nacije nestati.¹⁰ Očito je u tom razdoblju vodstvo oko Tita računalo na dugi proces stapanja nacija. Međutim, Tito će nešto kasnije nedvosmisleno istupiti protiv stvaranja jugoslavenske nacije, unatoč tome što je 1953. uvedena odrednica «Jugoslaven neopredijeljen», a 1961. «Jugoslaven».

Javnu polemiku sličnu onoj između Drage Šege i Zorana Mišića 1956. te između Dušana Pirjevca i Dobrice Ćosića u časopisu Naša sodobnost 1961., između Hrvata i Srba, koji su se često postavljali kao zaštitnici Jugoslavije kao cjeline, o nacionalnom pitanju u to vrijeme nije moguće ni zamisliti.¹¹ Kao jednu od rijetkih reakcija od strane Hrvata zbog straha od ugrožavanja prava republika, može se spomenuti zastupnik Dušan Diminić koji je u prosincu 1952. u Saveznoj skupštini pitao Kardelja zašto se ukida samostalnost Vijeća naroda. Rijedak primjer nezadovoljstva s ulogom republika izrazio i zagrebački profesor Dan Đanković, koji je u raspravi o ustavnim promjenama 1955. ustvrdio da su republike nemoćne jer nemaju prava do «samoorganizacije».¹²

Referat Petra Stambolića na sjednici ideološke komisije Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) u svibnju 1956. dobro ilustrira razliku u odnosu prema nacionalnim pitanjima onih koji su pripadali hrvatsko-srpskom jezičnom prostoru i onih koji nisu. Naime, kritizirajući zatvaranje kulturnih radnika u nacionalne granice pokazao je razumijevanje za poseban položaj Slovenije i Makedonije. Zato je spomenuo tri jezična područja, a Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska i Srbija predstavljali su jedno

6 Bosna i Hercegovina, *Hrvatska enciklopedija*, str. 261.

7 Gabrič, *Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji*, str. 411.

8 Gabrič, *Socialistična kulturna revolucija*, str. 305.

9 Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 353.

10 Režek, *„Jugoslavenstvo“ i međunacionalni odnosi*, str. 135.

11 Slovenska novejša zgodovina, str. 987.

12 Režek, *Med resničnostjo in iluzijo*, str. 84.

jezično područje.¹³ Unifikacijskim težnjama stvaranja jedinstvene jugoslavenske kulture, koja, to treba reći, još uvijek nije negirala nacionalne posebnosti, u to vrijeme najjače su se odupirali Slovenci.¹⁴

Iako je otpor unitarizmu bio jak i u Hrvatskoj, 1950-ih nitko nije tako žestoko reagirao kao što je to učinio Kardelj s novim izdanjem Razvoja slovenskega narodnega vprašanja 1957. Za Kardelja nije bilo dileme: jedini temelj jugoslavenske zajednice može biti socijalizam, ali ne i jugoslavenska nacija.

Slovenci su unitaristička usmjerenja lakše odbacivali i s manjom opasnosti da budu osuđivani zbog provincijalizma, nacionalizma i šovinizma, kao što je to bio slučaj kod Hrvata koji su se, kao što će skora budućnost pokazati, bojali da će se utopiti jezičnom jedinstvu, a onda i u jugoslavenskoj naciji.

Dok me buduća istraživanja ne demantiraju, mogu tvrditi da se sve do Hrvatskog proljeća, tj. do 1960-ih, nacionalna tematika nije spominjala na sjednicama Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH). Dakako, ta se tvrdnja ne odnosi na osude slučajeva srpskog osvećivanja nad Hrvatima zbog politike NDH 1945., slučaja A. Hebranga 1948. i obračuna sa trojkom Rade Žigić, Duško Brkić i Stanko Opačić Čanica, koji su 1950., između ostalog, bili prozvani i zbog «srbovanja».

Na Sedmom kongresu SKJ-a u travnju 1958. u Ljubljani su došle do izražaja dvije tendencije. Predsjednik slovenske vlade Boris Kraigher je, kao prvi političar na tako visokom položaju, a u skladu s Kardeljevim tezama, nastupio protiv tendencija stvaranja jedinstvene jugoslavenske nacije.¹⁵ Vjerojatno je imao na umu reakcije slovenskih kulturnih radnika protiv prijedloga o organizacijskim oblicima kulturne politike pod vodstvom jugoslavenskih centralnih tijela na području izdavaštva, kazališta, filma, znanosti, školstva i amaterskih kulturnih društava, kao i protiv izjava Zorana Mišića, Oskara Daviča i Dobrice Ćosića, koje su dovodile u pitanje republičku autonomiju na polju kulture.¹⁶ Međutim, delegati iz Bosne i Hercegovine, predložili su, iako ne i jasno formulirali, ukidanje republika i stapanje nacija u Jugoslaviji kao zajednici komuna. Vjerojatno nije slučajno da su se tim prijedlozima suprotstavili samo slovenski i makedonski delegati.¹⁷ Na kraju je prihvaćen Program SKJ u kojemu je odbačena ideja o jugoslavenskoj naciji. Unitarizam je bio prokazan kao izraz birokratskog centralizma.

Na visokoj političkoj razini Izvršni komitet Centralnog komiteta Saveza komunista Slovenije (SKS) već je 1962. otvorio pitanja vezana za nacionalnu problematiku, a spomenuti su prigovori da se Slovenija gospodarski iskorištava, kao i podcjenjivanje slovenskoga partizanskog pokreta, malobrojnost Slovenaca u diplomaciji i zapostavljanju slovenskega jezika na saveznoj razini.¹⁸ Prema svemu sudeći u Hrvatskoj su se prve reakcije pojavile tek s ocjenama prošlosti, napose u polemikama o krivnji za slom Kraljevine Jugoslavije, logor u Jasenovcu i zbog podcjenjivanja nekih srbijanskih povjesničara doprinosa hrvatskih partizana. Jedna od manifestacija unitarizacije bilo je izdanje Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije 1963. u kojoj nije sudjelovao nitko iz Hrvatske, a tiskana je na svim jezicima, osim na hrvatskom. Kada je Franjo Tuđman, ravnatelj Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (IHRPH) predložio da se tiska i na hrvatskom jeziku, neki članovi CK SKH rekli su mu da takav prijedlog ne bi bilo zgodno postavljati. Unatoč tome, pod vodstvom svog ravnatelja mnogi suradnici IHRPH-a kritizirali su Pre-

13 Gabrič, *Socialistična kulturna revolucija*, str. 318.

14 *Slovenska novejša zgodovina*, str. 986–990.

15 Gabrič, *Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji*, str. 423; Gabrič, *Socialistična kulturna revolucija*, str. 326.

16 Gabrič, *Socialistična kulturna revolucija*, str. 318–328.

17 *Slovenska novejša zgodovina*, str. 991.

18 *Isto*, str. 994.

gled. Ubrzo, i to 1967., Tuđman je zbog nacionalizma morao napustiti mjesto ravnatelja Instituta. Zanimljivo je da su Slovenci svoje izdanje Pregleda popravili, i to uz odobrenje beogradskog izdavača.¹⁹

No, što se tiče visokih političkih tijela, čini se da su tek na proširenoj sjednici Izvršnog komiteta CK SKJ, u ožujku 1962., predstavnici Hrvatske i Slovenije, i to predsjednici vlada Jakov Blažević i Boris Kraigher nastupili sa jednakim tezama u obrani prava republika, preciznije u obrani decentralizacije koju su kritizirali uglavnom srpski političari. Međutim, CK SKJ je iste godine kritizirao CK SKS s tvrdnjom da su njegovi zaključci drugačiji od zaključaka CK SKJ.²⁰

U vezi jezične problematike treba istaknuti još neke razlike. Slovenski intelektualci su zbog tiskanja službenih dokumenata i prikazivanja filmova sa srpskim ili hrvatskim podnaslovima, napose s televizijskim informacijskim programom te nastupima slovenskih političara na srpskom jeziku u saveznoj tijelima, protestirali u dnevnim novinama u veljači 1967.²¹ Podržao ih je i Kardelj. Slična hrvatska Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika iz iste 1967. godine, naišla je na potpuno drugačiji odaziv i potakla zaoštavanje hrvatsko-srpskih odnosa. Bila je suprotstavljena novosadskom dogovoru iz 1954. koji je od hrvatskih jezikoslovaca ocijenjen kao jedan od vidova unitarizacije.

Vjerojatno je smjena Aleksandra Rankovića 1966. izraz opredjeljenja J. Broza Tita za reformu. Među reformističkim snagama javljala se stara suprotnost kako riješiti nacionalne napetosti, poznata iz Kraljevine Jugoslavije. Kao da se povijest ponovila. Dok su u Hrvatskoj i Sloveniji naglašavali presudnu važnost nacionalnog pitanja i autonomiju, u Srbiji su rješenje vidjeli isključivo u demokratizaciji cijeloga jugoslavenskog društva. Inzistirali su na tome da treba demokratizirati cijelo društvo, pa će taj proces riješiti i gospodarska i nacionalna pitanja. No, Hrvati, koji su se oslobodili straha da će otvaranje nacionalnog pitanja rezultirati osudom za šovinizam, što je značilo za ustaštvo, i Slovenci rješenje su vidjeli prije svega u većoj autonomiji.²²

«Cestna afera» 1969. i akcija 25 zastupnika 1971. bile su izraz različitih gospodarskih interesa i demokratskih inicijativa, a iako su išle kroz tijela vlasti, odnosno skupštine, naišle su na osudu da je to napad na sustav i put u višestranačje.²³ Za razliku od toga, u Hrvatskoj su slični zahtjevi s radikalnijim nacionalnim pristupom, imali jak odaziv u brojnim časopisima i na masovnim zborovima te u organizacijama Matice hrvatske. Opet se pokazalo, da je odnos Hrvati – Srbi, Hrvatska – Srbija, Zagreb – Beograd bio nemjerljivo osjetljiviji, nego odnosi Slovenije prema Srbiji i centralnim vlastima.

Godine 1972. završilo se s krahom komunističkih liberala. Problem smjena nije u sadržaju reformi, koji je upravo vrh SKJ poticao, nego u tome što bi daljnjom reformom bio doveden u pitanje monopol Tita i SKJ, a na kraju i Jugoslavija, napose ako bi granice reforme nametale snage izvan SK. To je bio glavni razlog rušenja republičkih vodstava. Smjene u Hrvatskoj bile su najradikalnije, drugdje u Jugoslaviji, pa ni „Sloveniji nema ju policijske i sudske oblike. Međutim, Tito nastavlja s dosljednijom federalizacijom, ali sad isključivo u «svojoj režiji» i suradnji sa starim kadrovima, napose Edvardom Kardeljem i Vladimirom Bakarićem.

Decentralizacija države, veća uloga nacija i republika potvrđeni su ustavom iz 1974. Uvedeno je pravilo pariteta, konsenzusa i veta republičkih predstavnika te kolektivnog

¹⁹ Tuđman, *Usudbene povjestice*, str. 571.

²⁰ *Slovenska novejša zgodovina*, str. 1040.

²¹ Isto, str. 1053.

²² Pirjevec, *Jugoslavija 1918-1992*, str. 291.

²³ *Slovenska novejša zgodovina*, str. 1059, 1071.

vodstva i rotacije na svim razinama. S obzirom da je suverenitet republika bio jači od saveznog suvereniteta, Jugoslavija je postala država s konfederalnim elementima. Čvrste centralističke institucije bile su Jugoslavenska narodna armija (JNA) i Tito, koji je i dalje mogao pokretati ili zaustavljati sve važne promjene.

Oko reformi i daljnje liberalizacije te sukoba oko autonomije i centralizacije, oblikovale su se frakcije. U Srbiji je prevladavalo mišljenje da su ustavne promjene uzrok slabljenja Jugoslavije, dok su Hrvatska i Slovenija doživjeli Ustav kao pokušaj rješavanja teške krize. Sve više je nestajala podjela na komuniste i nekomuniste, a učvrstila se podjela na nacije. Strah od srpskih težnji jačao je domoljubne snage u Sloveniji i Hrvatskoj. Svrstavanje iza nacionalnih komunističkih partija, motivirano je sličnim razlozima kao i težnja za osnivanjem novih stranaka, a to je u Hrvatskoj i Sloveniji prije svega borba za što veće osamostaljenje, a u Srbiji za što veću centralizaciju ili, pak, za okupljanje Srba bez obzira na republičke i pokrajinske granice.

Sredinom 80-ih u javnosti su se počeli pojavljivati politički programi mimo SKJ, barem mimo njegovih formalnih tijela. Tako se u Srbiji 1986. pojavio Memorandum Srpske akademije nauke i umetnosti, a u Sloveniji je skupina oporbenjaka oko Nove revije objavila 1987. slovenski nacionalni program. Oba programa su se manje bavila komunizmom, a mnogo više Jugoslavijom. Osim teza o jugoslavenskoj ekonomiji i političkom sustavu, Memorandum sadrži ocjene o lošem položaju Srba u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini. Srpski intelektualci su korijen problema vidjeli u prvenstvu nacionalnog nad klasnim. Konstatirano je da je Srbija nakon rata trpjela gospodarsku i političku diskriminaciju. Optuživali su «antisrpsku koaliciju» predvođenu hrvatskim i slovenskim komunistima da su razbili srpsku naciju prema republičkim granicama. No, autori Memoranduma puno veći problem vidi u Hrvatskoj, nego u Sloveniji. Naime, uvjereni su da Srbi u Hrvatskoj nakon vremena NDH nikad nisu bili toliko ugroženi.²⁴

Srpski vrh je zahtijevao da se konfederalni elementi izbace iz ustava i da se autonomne pokrajine Kosovo i Vojvodina vrate pod okrilje Srbije. Naišli su na otpor tzv. „ustavobranitelja“, koji su bili posebno jaki u Sloveniji i Hrvatskoj. Konfederalno uređenje, koje su predložile Hrvatska i Slovenija, Srbi su odbacili tvrdeći da je konfederacija ili nezavisnost republika moguća samo ako se promijene unutarnje granice jer Srbi ne žele živjeti izvan jugoslavenske ili srpske države.

Slovenski komunisti su dopustili široki javni prostor medijima, dok su hrvatski komunisti, došavši na položaje nakon obračuna s Hrvatskim proljećem, strahovali od posljedica javne rasprave o nacionalnim i republičkim odnosima. Uzroci razlika bili su isti kao u prošlom razdoblju jer je strah zbog hrvatsko – srpskog sukoba nadilazio sve što je bilo moguće zamisliti da se može desiti u sukobu Slovenije i saveznog centra te Srbije. Zato je Slovenija opet predvodila, ali ovaj put uz učešće javnosti, što je dovelo do otvorenog sukoba Slovenije i Srbije, kojoj je uz bok bila JNA. Slovenija je u hrvatskoj javnosti imala visoko potporu, a prvi puta u povijesti u Hrvatskoj je slovenski tisak imao vrlo veliki broj čitatelja, napose Mladina.

Odgovori na pitanje kako to da je jugoslavenski totalitarizam, podnošljiviji od drugih komunističkih sustava, doživio krvavi raspad, su vrlo različiti. Međutim, nedvojbeno je golema uloga tako očite činjenice kao što je nacionalna izmiješanost Hrvata i Srba na rubnim područjima Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Kratkotrajni slovenski rat za neovisnost, nije imao tako dramatične oblike kao u Hrvatskoj, a još manje kao u Bosni i Hercegovini, gdje su se sve tri nacije našle u sukobu, a slovenski brzi «bijeg s Balkana» dokazuje da je jugoslavenski problem bio najprije problem Hrvata i Srba. Sučelile su se dvije nacionalne ideologije koje su predvodile stranke koje su na vlast došle demokrat-

²⁴ Brandt i drugi, *Izvori velikosrpske agresije*, str. 293.

skim putem i koje su izražavale volju većine u borbi za različite državne koncepcije, a u Hrvatskoj dijelom i za isti teritorij. Osamostaljenje Hrvatske i Slovenije započele su republičke komunističke stranke, jer su se postupno odrekle komunizma i jugoslavenstva, a dovršili su ih nacionalni pokreti uobličeni u brojnim strankama.

Sporovi oko gospodarskih pitanja

Može se reći da su Hrvatska i Slovenija već 1950-ih činile blok razvijenih republika. Zagovarale su veću decentralizaciju nasuprot nerazvijenim republikama i Srbiji, gdje je bilo puno zagovornika jače uloge centra. No, siromašnije republike su podupirale centralizam na gospodarskom području zbog potrebe za saveznom pomoći, ali su u otporu hegemonizmu često bile saveznice razvijenih republika.

Teza o gospodarskom iskorištavanju ili lošijem položaju bila je raširena u Sloveniji i Hrvatskoj. Među Hrvatima ju je najvjerojatnije prvi spomenuo 5. travnja 1945. Hebrang u raspravi na Predsjedništvu Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja (AVNOJ) o zamjeni okupacijskih novčanica. Na idućoj sjednici se povukao, iako je prihvaćen još nepovoljniji omjer zamjene za Hrvatsku.²⁵ U Sloveniji je o slovenskom gospodarskom nacionalizmu kritički progovorio Kardelj na plenumu CK SKS u srpnju 1953.²⁶

Nakon što četvoro slovenskih zastupnika u Saveznoj skupštini 1961. nisu podržali plan za 1962., pod obrazloženjem da ne uključuje reformske ideje, Ranković ih je označio kao šoviniste. Teško je zamisliti riječi nekog vodećeg hrvatskog komunista, kakve su bile Kardeljeve na plenumu CK SKS 20. julija 1953., a koje ne bi rezultirale velikim smjenama:

«(...) v Beogradu ne izide uredba, v Beogradu ni izrečena beseda, ni podvzet ukrep, ki ne bi v Sloveniji naletel na splošno i brezprincipijelno kritiko na nacionalistični osnovi».²⁷

Zanimljivo je da se nacionalno pitanje u javnosti kao predmet spora prvi put javilo početkom 1958. za vrijeme štrajka rudara u Trbovlju. Štrajk je dijelom potaknut i uvjerenjem da je Slovenija u neravnopravnom odnosu prema ostalim republikama.²⁸ Takve tvrdnje su se u Hrvatskoj, prema sadašnjim saznanjima, u javnosti pojavile tek 1960-ih.

Odgovor na pitanje koje su republike gospodarski iskorištavale one druge, tj. koje su barem djelomično živjele na račun drugih, nikada neće naći zadovoljavajući odgovor. Bakarić je to ovako formulirao 9. svibnja 1964:

«(...) Srbi, koji kažu Hrvatima i Slovencima: „Vi imate visoku akumulaciju jer jedete našu jeftinu hranu pa ste mogli više akumulirati, zbog čega smo mi oštećeni, i tu odštetu treba na neki način platiti većim udjelom u investicijama!“ – ili Hrvati i Slovenci, koji Srbima uzvraćaju: „Mi radimo, a rezultati našeg rada idu k vama u vidu investicija, koje vi neracionalno ulažete!“ (...) Istine ima i u jednom i u drugom. (...) kad bih išao na to tko je koga prevario, doista je to teško reći.»²⁹

Gledano prema republikama, na reformi 1960-ih najviše su inzistirale Hrvatska i Slovenija. Iako je reforma najviše pogodila nerazvijene republike, jer su ovisile o federaciji i njezinoj distributivnoj funkciji, one se nisu uvijek svrstavale uz Srbiju, gdje su zalaganja za centralizam bila najveća.³⁰ Inzistiranje na ekonomskim reformama u korist republika, neki u Srbiji doživljavali su kao izraz politike razbijanja Jugoslavije, a, otpor takvim prijedlozima, primjerice, u Hrvatskoj se doživljavao i kao velikosrpstvo.

25 *Zakonodavni rad Predsedništva*, str. 106, 313; Maticka, *Zakonski propisi*, str. 128.

26 *Slovenska novejša zgodovina*, str. 873.

27 Isto, str. 991, 1039.

28 *Od sanj do resničnosti*, str. 134.

29 Hudelist, *Tuđman: biografija*, str. 341.

30 Pešić, *Rat za nacionalne države*, str. 31, 32; Lydall, *Yugoslav Socialism*, str. 78.

Svaka od šest jugoslavenskih republika i dvije pokrajine povremeno je isticala da je iskorištavana, a najčešće su podjele na dva bloka: razvijene i nerazvijene. Različiti stavovi, očito, proizlaze iz primjene različitih metodologija. Međutim, pitanje iskorištavanja ili nejednakosti između republika jest važno, ali da nije bitno pitanje. Razlog kriza u Jugoslaviji i konačnog raspada bio je u želji za ostvarivanjem državnosti, a gospodarski razlozi su tek neki od elemenata koji su se koristili u polemikama.³¹

Neki brojčani pokazatelji

Pogledajmo nekoliko podataka koji mogu ilustrirati sličnosti i razlike između dva naroda i republike u cjelokupnom razdoblju SFRJ.

Nacionalni dohodak govori o razlikama između Hrvatske i Slovenije, ali i njihovom nadprosječnom položaju u Jugoslaviji. Prema nekim ekonomistima osobna potrošnja u Hrvatskoj i Sloveniji 1959. bila je manja od njihova nacionalnog dohotka, dakle više su proizvele nego što su trošile, a u drugim republikama bilo je obratno, više su potrošile, nego što su proizvele.³²

Tablica 1. Nacionalni dohodak i osobna potrošnja u Jugoslaviji 1959. (u %)³³

Republika	Nacionalni dohodak	Osobna potrošnja	Razlika
BiH	74,0	74,4	0,4
Crna Gora	53,7	78,1	21,4
Hrvatska	115,1	109,1	-6,0
Makedonija	61,6	78,1	16,5
Slovenija	177,0	145,0	-32,0
Srbija	96,9	102,2	5,3
Jugoslavija	100	100	0,0

Podaci o broju članova SK je izuzetno koristan za uvid u razlike i sličnosti između naroda i republika.

Tablica 2. Omjer udjela članstva SKJ i stanovništva 1971. i 1986. iskazano indeksno (Jugoslavija = 100)³⁴

SK republike i pokrajine	1971.	SK republike ili pokrajine	1986.
Crna Gora	169,8	Crna Gora	154,6
Uža Srbija	107,3	Vojvodina	114,2
Srbija	105,8	Bosna i Hercegovina	113,3
Vojvodina	103,5	Uža Srbija	108,6
Kosovo	101,8	Srbija	107,9
Hrvatska	97,3	Makedonija	98,3
Makedonija	95,5	Kosovo	94,4
Bosna i Hercegovina	92,6	Hrvatska	78,7
Slovenija	77,7	Slovenija	71,1

³¹ Antić, *Hrvatska politika*, str. 35.

³² Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 446; Lydall, *Yugoslav Socialism*, str. 78.

³³ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 446.

³⁴ Bez SK u JNA i SK u tijelima Federacije! Vidi: Vušković, *Članstvo Saveza komunista Hrvatske*, str. 326.

Pokazalo se da su dvije najrazvijenije zemlje Jugoslavije imale najnegativniji odnos prema SKJ, jedinom kreatoru politike i zastupniku svih vrijednosti sustava.

Tablica 3. Nacionalni i republički sastav članstva SKJ 1984.³⁵

Organizacijska jedinica SKJ		Broj Cr.	Postotak							
			Hr.	Ma.	Mu.	Sl.	Sr.	Ju.	Al.	
BiH		391.244	1,22	12,27	0,10	35,51	0,13	44,02	6,34	0,09
Crna Gora		73.139	84,27	1,30	0,12	6,21	0,16	2,22	3,46	2,15
Hrvatska		348.054	0,72	64,37	0,24	0,92	0,74	23,01	8,37	0,11
Makedonija		149.620	0,54	0,20	84,60	0,53	0,05	3,27	0,36	7,78
Slovenija		125.206	0,66	5,3	0,31	1,25	82,85	6,34	2,88	0,18
Srbija	Srbija	907.672	3,94	1,68	0,69	1,31	0,18	73,25	7,24	7,02
	Uža SR	592.741	3,17	0,81	0,64	1,51	0,19	83,14	8,92	0,54
	Kosovo	91.381	5,85	0,20	0,18	2,17	0,03	23,29	0,20	65,97
	Voj.	223.550	5,21	4,60	1,04	0,20	0,24	67,43	5,67	0,12
JNA		106.987	6,10	13,68	6,05	6,47	3,20	52,83	8,04	1,87
Tijela federacije		15.161	8,56	3,79	3,12	0,98	1,81	60,64	19,45	0,94
Jugoslavija		2.117.083	5,39	14,65	6,68	7,94	5,31	47,11	6,51	3,78

Gornja tablica pokazuje i odnos među republikama, ali nacijama u strukturi članstva SKJ. To je posebno važno za Hrvatsku, a manje za Sloveniju. Treba naglasiti da je 1981. u Hrvatskoj bilo 75,5% Hrvata i 11,5 % Srba. Međutim, za razliku od strukture SKH, u njegovim tijelima, poput općinskih komiteta, bila je nešto povoljnija nacionalna struktura. Dakle, u njima je postotak Hrvata bio bliži njihovom udjelu u stanovništvu.³⁶

Podaci pokazuju da su Srbi bili zastupljeni i u izvršnoj vlasti, napose u sigurnosnom sustavu i diplomaciji visoko iznad svog udjela u stanovništvu. Udio Hrvata i Slovenaca u saveznoj upravi bila je puno niža, nego što je bio udio tih naroda u strukturi stanovništva Jugoslavije.

Tablica 4. Dužnosnici u saveznoj upravi 1969.³⁷

Nacionalnost	Izborni dužnosnici	Dužnosnici uprave
Crnogorci	58	304
Hrvati	32	414
Makedonci	17	110
Sloveni	15	154
Srbi	492	3.043
Neopredijeljeni	31	179

Pokazatelji nacionalno - republičke pripadnosti časnika JNA otkrivaju razlike unutar pojedinih republika, napose među Hrvatima i Srbima iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Visok broj Srba na svim razinama, a, primjerice, nizak postotak generala Srbijanaca najviše govori o nacionalnoj i republičkoj strukturi partizana. Vidljiv je uravnotežen po-

³⁵ Pusić, *Budućnost je već počela*, str. 135.

³⁶ *Osmi kongres Saveza komunista Hrvatske*, str. 157, 196, 199, 200, 201, 322.

³⁷ *Ekonomika politika*, Beograd, 27. 1. 1969, prema: Đodan, *Hrvatsko pitanje 1918. – 1990.*, 92. Vidi i: *Slovenska novejša zgodovina*, str. 1041.

stotak časnika iz Hrvatske zbog udjela Srba, premali udio časnika iz Slovenije, kao i mali postotak Hrvata i Slovenaca.

Tablica 5. Republička i nacionalna pripadnost časnika JNA 1985. (u %)³⁸

Republika		Vojne osobe	Stanovništvo	Razlika	Nacija	Vojne osobe	Stanovništvo	Razlika
BiH		17,75	18,38	-0,64	Mu.	3,65	8,92	-5,27
Crna Gora		4,44	2,61	+1,83	Cg.	5,82	2,58	+3,24
Hrvatska		19,71	20,52	-0,81	Hr.	12,51	19,74	-7,23
Makedonija		7,69	8,53	-0,84	Ma.	6,74	5,98	+0,76
Slovenija		2,55	8,43	-5,88	Sl.	2,64	7,82	-5,18
Srbija	Srbija	47,60	41,53	+6,07	Sr.	57,17	36,30	+20,87
	Uža SR	34,77	25,39	+9,38	Ju.	8,22	5,44	+2,78
	Kos.	4,61	7,07	-2,46	Al.	1,09	7,72	-6,63
	Voj.	8,22	9,07	-0,85	Mađ.	0,88	1,90	-1,02

Za Hrvatsku i Sloveniju su posebno zanimljivi podaci iz 1991. za Petu armijsku oblast koja je pokrivala obje republike. Nacionalna struktura časničkog kadra bila sljedeća: 57 % Srba, 12 % Hrvata, 6 % Slovenaca, 5 % Crnogoraca, 4 % Jugoslavena i 16 % pripadnika ostalih nacionalnosti.³⁹ Za Hrvatsku je posebno važna nacionalna struktura zaposlenih u tijelima unutarnjih poslova SRH gdje je 1984. udio Srba te godine bio 49,9 %.⁴⁰

Dobar uvid u stanje prihvaćenosti jugoslavenstva pružaju popisi stanovništva. U Hrvatskoj je bilo najviše Jugoslavena 1981. i to 8,2 %. Te godine je u Sloveniji bilo 1,4 % Jugoslavena. Sličnost jezika i izmiješanost u urbanim središtima brojne su Hrvate i Srbe naveli da se opredijele kao Jugoslaveni. Takve nacionalne kolebljivosti nije bilo među Slovencima, kao ni Makedonaca. Pretpostavljam da je razlog jezik koji se dovoljno razlikovao od hrvatskoga i srpskog jezika da je rijetko tko napustio nacionalno opredjeljenje svojih roditelja.

No, jedna od razlika povezane su sa Katoličkom crkvom. Njena marginalizacija u Hrvatskoj i Sloveniji postizala se progonima nad svećenicima, ali i nastojanjem podjele pomoću društava katoličkih svećenika. U Hrvatskoj je u Društvu katoličkih svećenika, kojeg je vrh Katoličke crkve odbacio, bilo manje od 10 % svećenika, dok je u Sloveniji 1952. u sličnom društvu bilo oko 50 % svih slovenskih svećenika.⁴¹

Broju onih koji su se suprotstavljali politici SKJ od velike je važnosti za razumijevanje odnosa u Jugoslaviji. Dostupni su podaci o krivičnim djelima protiv naroda i države po republikama.

Tablica 6. Krivična djela u Jugoslaviji u prvoj polovici 1972.⁴²

Republika	broj	%
Bosna i Hercegovina	828	22,9
Crna Gora	45	1,2
Hrvatska	2.289	63,2

³⁸ Nikolić, *Razvoj oružanih snaga*, str. 264.

³⁹ Marijan, *Jugoslavenska narodna armija*, str. 302.

⁴⁰ *Godišnji izvještaj RSUP-a*, prema: Štulhofer, *Testirajuće teorije etničkog sukoba*, str. 373.

⁴¹ Režek, *Med resničnostjo in iluzijo*, str. 105.

⁴² Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 656.

Makedonija	31	0,9
Slovenija	87	2,4
Srbija	Srbija ukupno	341
	Uža Srbija	163
	Kosovo	41
	Vojvodina	137

Hrvati su u svojim udjelom u tzv. političkom kriminalu bili uvijek visoko iznad udjela u strukturi stanovništva, a do 1981. bili su najbrojniji politički zatvorenici.⁴³ Dopuna navedenim podacima su i podaci o snazi političke emigracije.

Tablica 7. Glasila političke emigracije iz Jugoslavije 1978.⁴⁴

Emigracija	Glasila	
	Broj	%
Albanska	21	7,7
Hrvatska	140	51,6
Muslimanska	7	2,5
Makedonska	6	2,2
Slovenska	22	8,1
Srpska	75	27,6
Ukupno	271	100

Neposredno nakon rata 1948. udio Slovenaca u Sloveniji bio je oko 97 %, a udio Hrvata u Hrvatskoj oko 79 %.⁴⁵ Iako se broj useljenika iz ostalih dijelova Jugoslavije kasnije povećavao, prilikom raspada Jugoslavije 1990-ih nije bilo manjine čiji bi predstavnici zahtijevali podjelu Slovenije. S obzirom na zahtjeve srpske manjine, Hrvatska je bila u potpuno drugačijem položaju. Ako se može reći da postoje sličnosti u izlazu iz Jugoslavije, način tog izlaza pokazuje velike razlike.

Zaključak

Komunisti su imali dva pristupa u rješavanju nacionalnog pitanja: brinuli su se za nacionalnu ravnopravnost, ali, istodobno, potiskivali su mnoga obilježja nacije, koja su razdvajala narode. Napose to važi za Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Dok su Slovenci unaprijeđivali neke nacionalne elemente, primjerice jezik, običaje, simbole i znanstvene te kulturne institucije s nacionalnom problematikom, Hrvati i Srbi su, kao presudna strana na vagi međunacionalne sloge, bili zarobljenici izmiješanog jezičnog i nacionalnog prostora i morali su potiskivati svoje specifičnosti. Zato su Slovenci nakon 1945. prije i jasnije formulirali svoje nacionalne zahtjeve, ali ne zbog veće ugroženosti Slovenaca u odnosu na Hrvate s obzirom na unitarizaciju i centralizaciju, nego upravo suprotno, zbog puno veće osjetljivosti nacionalnih odnosa između Hrvata i Srba o kojima je opstanak Jugoslavije najviše ovisio.

Vlast se suočila s nerješivim problemom: svako djelovanje na kulturnom i jezičnom približavanju, kao pouzdanim temeljima države, istodobno je poticao otpor protiv takve države. Tako se stvorio zatvoreni krug, pa su nastojanja da se što više ojača jedinstvo

⁴³ Šentija, *Nad hrvatskom prošlošću*, str. 18.

⁴⁴ Bakarić, *Socijalistički samoupravni sistem*, str. 313.

⁴⁵ *Slovenska novejša zgodovina*, str. 821.

državu istodobno vodila ka njezinu urušavanju. Načelno su se priznavale različitosti, ali su one u praksi često suzbijane, što je izazivalo otpore.⁴⁶ Istraživanje iz 1971. pokazalo je da je osjećaj zajedništva u Jugoslaviji bio poprilično slab. Odgovori ispitanika otkrili su stereotipe prema kojima su Hrvati sebe doživljavali kao prozapadne i kulturne miroljupce, a Srbe kao ekspanzioniste. Srbi su sebe vidjeli kao čuvare Jugoslavije, a Hrvate kao kukavice spremne na izdaju. Slovenci su najviše naglašavali svoju radišnost, ono što nisu vidjeli u ostalim nacijama. Ovakvi odgovori nisu nudili čvrstu podlogu za jugoslavensku državotvornost.⁴⁷

Osim nestanka diktature SKJ, naglo pogoršanje gospodarskog stanja i urušavanje svjetskoga komunističkog sustava na raspad Jugoslavije najviše su utjecali težnja Hrvatske i Slovenije za samostalnošću, temeljenim na ustavnim pravima, i prevlast velikosrpskih snaga u Srbiji i na područjima Hrvatske i Bosne i Hercegovine s brojnou srpskom manjinom. Ponovilo se već viđeno iz prošlosti: Hrvati i Slovenci su nastojali izboriti što veće autonomije svojih republika ili, pak, neovisne države, a Srbi su željeli državu s jakim centrom, u kojoj će biti srpski narod zajedno, a u maksimalnoj varijanti i ujedinjen u proširenoj Srbiji. Jugoslavija je razbijena voljom njezinih državljana u uvjetima višestranačkoga parlamentarnog sustava.

Od samih početaka zajedničke države pokazale su se razlike u shvaćanju političke koncepcije jugoslavenstva. U Srbiji i među Srbima su bili jako utjecajni oni koji su bili za politički jedinstvenu državu s jakim centralnom vlašću. No, većinu u Hrvatskoj i Sloveniji zanimala je Jugoslavija uglavnom kao područje gdje će sačuvati dosegnute nacionalne slobode. Očito, 45 godina komunističke vladavine nije imalo većeg utjecaja na način rješavanja nacionalnog pitanja.

Povzetek

ZDENKO RADELIĆ

HRVATSKA I SLOVENIJA U SFRJ: SLIČNOSTI I RAZLIKE

Autor naglašava nekoliko sličnosti i razlika između položaja Hrvatske i Slovenije u SFR Jugoslaviji koje su utjecale na odnose tih republika sa saveznom tijelima, kao i na odnose s najvećom republikom Srbijom i Srbima, koji su se često postavljali kao zaštitnici zajedničke države i jače uloge centralnih tijela. Jedan od čimbenika koji su utjecali na slične reakcije gospodarski najrazvijenijih republika bila je i činjenica da je dio političkih predstavnika Srbije često imao potpuno različite poglede na opseg i ciljeve reformi od predstavnika Hrvatske i Slovenije. Iako je svim dužnosnicima KPJ/SKJ bio cilj da dugoročno stabiliziraju državu, prijedlozi kako riješiti temeljna pitanja uređenja Jugoslavije, napose odnos republika prema saveznom tijelima i uloge nacije, dovodili su do brojnih kriza u međusobnim odnosima. Temeljni zaključak autora jest da su na različite prijedloge i pristupe bitnih političkih dužnosnika i njihove političko - ideoloških stavove u velikoj mjeri utjecali čimbenici poput geografskog položaja, dotadašnji povijesni razvoj, kulturno - gospodarske razlike između republika i nacija, a najviše nacionalna struktura republika. Hrvatska i Slovenija činile su blok razvijenih republika suprotstavljenih centralizmu i unitarizmu. Međutim, Slovenci su nakon 1945. uvijek prethodili u kritici stanja i u uobličavanju svojih nacionalnih i republičkih interesa. No, razlog tome nije u većoj ugroženosti Slovenaca u odnosu na Hrvate, s obzirom na tendencije unitarizacije

⁴⁶ Džaja, *Bosanska povijesna stvarnost*, str. 60.

⁴⁷ Ramet, *Nationalism and Federalism*, str. 22.

i centralizacije, nego upravo suprotno. Naime, zbog visoke osjetljivosti odnosa između Hrvata i Srba u Jugoslaviji, ali i u Hrvatskoj, o kojima je opstanak Jugoslavije najviše ovisio, ta su se pitanja izbjegavala javno rješavati, a kada su izbila u javnost rješenja su dobila radikalnije oblike.

Izvori i literatura

Objavljeni izvori

- Brandt, Miroslav i drugi, *Izvori velikosrpske agresije : Rasprave, dokumenti, kartografski prikazi*, prir. Bože Cović. Zagreb: August Cesarec - Školska knjiga, 1991.
- Od sanj do resničnosti : Razvoj slovenske državnosti*. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije, 2001.
- Osmi kongres Saveza komunista Hrvatske*, Zagreb, 24.-26. travnja 1978., Stenografske bilješke, 1, Zagreb, CK SKH, 1978.
- Zakonodavni rad Predsjedništva Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Predsjedništva Privremene narodne skupštine DFJ, 19. novembra 1944. godine – 27. oktobra 1945. godine*. Beograd: Prezidijum Narodne skupštine FNRJ, bez god. izdanja.

Časopisni izvori

- Antić, Ljubo, Hrvatska politika u 20. stoljeću. *Hrvatska revija*, 2001, 1., str. 20–36.

Monografije

- Bakarić, Vladimir, *Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija*. Zagreb: Informator - Mladost, 1983.
- Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.
- Čoh, Mateja, *Za svobodu, kralja in domovino“ : Ilegalne skupine v Sloveniji med letoma 1945 in 1952*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2010.
- Bosna i Hercegovina, *Hrvatska enciklopedija, 2., Be-Da*, ur. Dalibor Brozović. Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2000, str. 252-268.
- Đilas, Aleksa, *Osporena zemlja : Jugoslavenstvo i revolucija*. Beograd: Književne novine, 1990.
- Đodan, Šime, *Hrvatsko pitanje 1918.–1990*. Zagreb: Alfa, 1991.
- Gabrič, Aleš, *Socialistična kulturna revolucija : Slovenska kulturna politika 1953-1962*, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1995.
- Hudelist, Darko, *Tuđman: biografija*. Zagreb: Profil, 2004.
- Jugoslavija u Hrvatskoj*, prir. Goran Babić. Beograd: Adeona, 2000.
- Klanjšček, Zdravko, *Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije. Enciklopedija Slovenije, 7, Marin-Nor*, Voglar, Dušan (ur.). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993.
- Lydall, Harold, *Yugoslav Socialism : Theory and Practice*. Oxford: Clarendon Press, 1984.
- Nikolić, Drago, *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945. – 1985 : Kadrovi i kadrovska politika*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1989.
- Pirjevec, Jože, *Jugoslavija 1918-1992 : Nastanek, razvoj ter raspad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Založba Lipa, 1995.
- Pusić, Eugen, *Budućnost je već počela, ali prošlost još nije završila. Quo vadis, Jugoslavijo?*, prir. Marijan Korošić. Zagreb: Naprijed, 1989.

- Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji. Od zajedništva do razlaza, 1945.-1991.* Zagreb: Školska knjiga – Hrvatski institut za povijest, 2006.
- Radelić, Zdenko, *Križari – gerila u Hrvatskoj : 1945.-1950*, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Hrvatski institut za povijest - Alfa, 2011.
- Ramet, Sabrina P., *Nationalism and Federalism in Yugoslavia 1962-1991.* Indianapolis: Indiana University Press, 1992.
- Režek, Mateja, *Med resničnostjo in iluzijo : Slovenska i jugoslovska politika v desetletju po sporu z Informbirojem 1948–1958.* Ljubljana: Modrijan, 2005.
- Slovenska novejša zgodovina : Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992*, 1-2. Ljubljana: Mladinska založba – Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Šentija, Josip, Nad hrvatskom prošlostu ni plakati ni klikati. *Prošlost je teško pitanje*, prir. Hrvoje Glavač, Zagreb, 2000.
- Tuđman, Franjo, *Usudbene povjestice.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1995.
- Vodušek-Starič, Jera, *Prevzem oblasti 1944-1946.* Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Žerjavić, Vladimir, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu.* Zagreb: Globus, 1992.

Rasprave

- Džaja, Srećko M., Bosanska povijesna stvarnost i njezini mitološki odrazi. *Historijski mitovi na Balkanu : Zbornik radova.* Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, 2003, str. 39–66.
- Gabrič, Aleš, Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v prvem povojnem obdobju. *Jugoslavija v hladni vojni.* Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, University of Toronto, 2004, str. 403–424.
- Guštin, Damjan, Slovenska partizanska vojska v letu 1945. *Naš koledar*, Zbornik. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1994, str. 97–102.
- Marijan, Davor, Jugoslavenska narodna armija u agresiji na Republiku Hrvatsku 1990.–1992. godine. *Časopis za suvremenu povijest*, 2001., 2., str. 289–321.
- Maticka, Marijan, Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji (1944-1948). *Radovi.* Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1992, str. 123–148.
- Pešić, Vesna, Rat za nacionalne države. *Srpska strana rata : Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, 1, prir. Nebojša Popov. Beograd: Samizdat B92, 2001.
- Režek, Mateja, „Jugoslovanstvo“ in mednacionalni odnosi v Jugoslaviji v pedesetih letih 20. stoletja. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2005., 2., str. 133–145.
- Štulhofer, Aleksandar, Testirajuće teorije etničkog sukoba: Occamova oštrica i početak rata u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 1993., 4.–5., str. 365–382.
- Vušковиć, Boris, Članstvo Saveza komunista Hrvatske u razdoblju 1981-1986. s posebnim osvrtom na gibanja ostalih republičkih i pokrajinskih organizacija SK. *Razvoj, dileme i perspektive jugoslavenskog socijalizma*, Zbornik, 2. Zagreb: Komunist, Centar CK SKH za idejno-teorijski rad „Vladimir Bakarić“, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1988, str. 324–342.